

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Een laatmiddeleeuwse waterput langs de Oostendestraat in Torhout (W.-VI.)

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Een laatmiddeleeuwse waterput langs de Oostendestraat in Torhout (W.-VI.).
Eindverslag van een toevalsvondst

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 268

AUTEURS

Sofie Vanhoutte

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving

Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

De waterput, zicht naar het oosten.

Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Sofie Vanhoutte

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://doi.org/10.55465/HSIT8107>

ISSN 1371-4678

D/2023/3241/140

////////////////////////////////////

EEN LAAT-
MIDDELEEUWSE
WATERPUT LANGS DE
OOSTENDESTRAAT IN
TORHOUT (W.-VL.)

Eindverslag van een toevalsvondst

////////////////////////////////////

SOFIE VANHOUTTE

INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	5
2	INLEIDING.....	6
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT, DE WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK, DE ONDERZOEKSVRAGEN EN HET VERDER ONDERZOEK	8
4	DE CONTEXT	9
4.1	LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT	9
4.2	HISTORISCHE CONTEXT	9
5	BESCHRIJVING VAN DE SITE	10
5.1	BODEMKUNDIGE SITUATIE	10
5.2	SPOREN EN STRUCTUREN	10
5.3	VONDSTEN	11
5.4	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	11
6	SYNTHESE/SAMENVATTING.....	12
7	BIBLIOGRAFIE	13
8	BIJLAGEN	13
8.1	LIJST VAN PLANNEN	13
8.2	LIJST VAN FOTO'S.....	13
8.3	LIJST VAN SPOREN	14
8.4	LIJST VAN VONDSTEN	14

Torhout – Oostendestraat 15

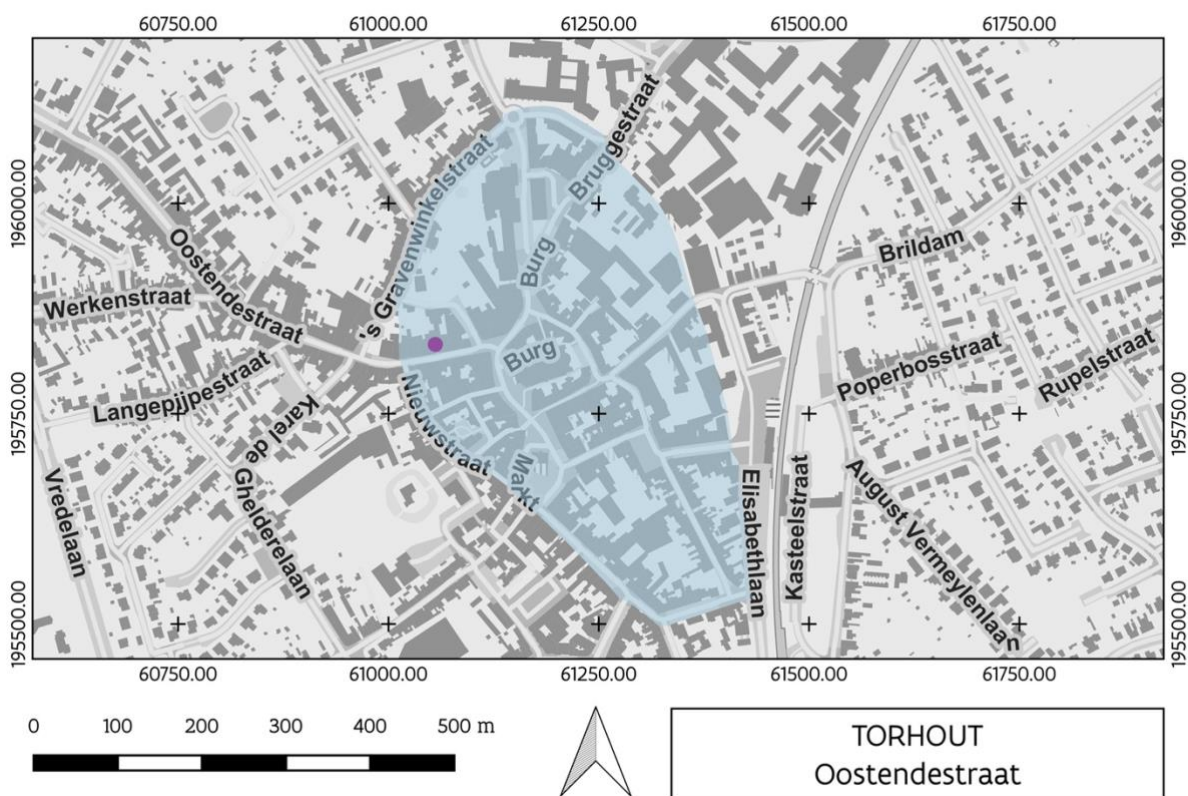
Terreinwerk	Sofie Vanhoutte Franky Wyffels (veldtechnicus OE)
Opmetingen en plan	Franky Wyffels
Tekenwerk en kaartmateriaal	Sylvia Mazereel (archeologisch tekenaar OE)
Fotografie terrein	Sofie Vanhoutte
Rapportage	Sofie Vanhoutte
Lay-out	Sylvia Mazereel

2 INLEIDING

Een erkend metaaldetectorist van de Geschied- en Heemkundige kring Houtland en Torhout meldde in augustus 2018 de vondst van een waterput langs de Oostendestraat in het centrum van Torhout (Fig. 1-4). Hij had van de eigenaar van het braakliggend perceel toestemming gekregen om het terrein te betreden en de grond met zijn metaaldetector af te zoeken. Uit de slibbodem in de waterput kon hij enkele aardewerkscherven recupereren die wezen naar de late middeleeuwen. De toevalsvondstprocedure werd in gang gezet en het nodige werd geregeld om op 13 augustus 2018 de terreinregistratie uit te voeren. In een historische stadskern als Torhout (Fig. 1) is elke vondst, elke structuur immers een belangrijk stukje van de puzzel van het verleden. Bovendien was er sprake van een bedreiging van de structuur.

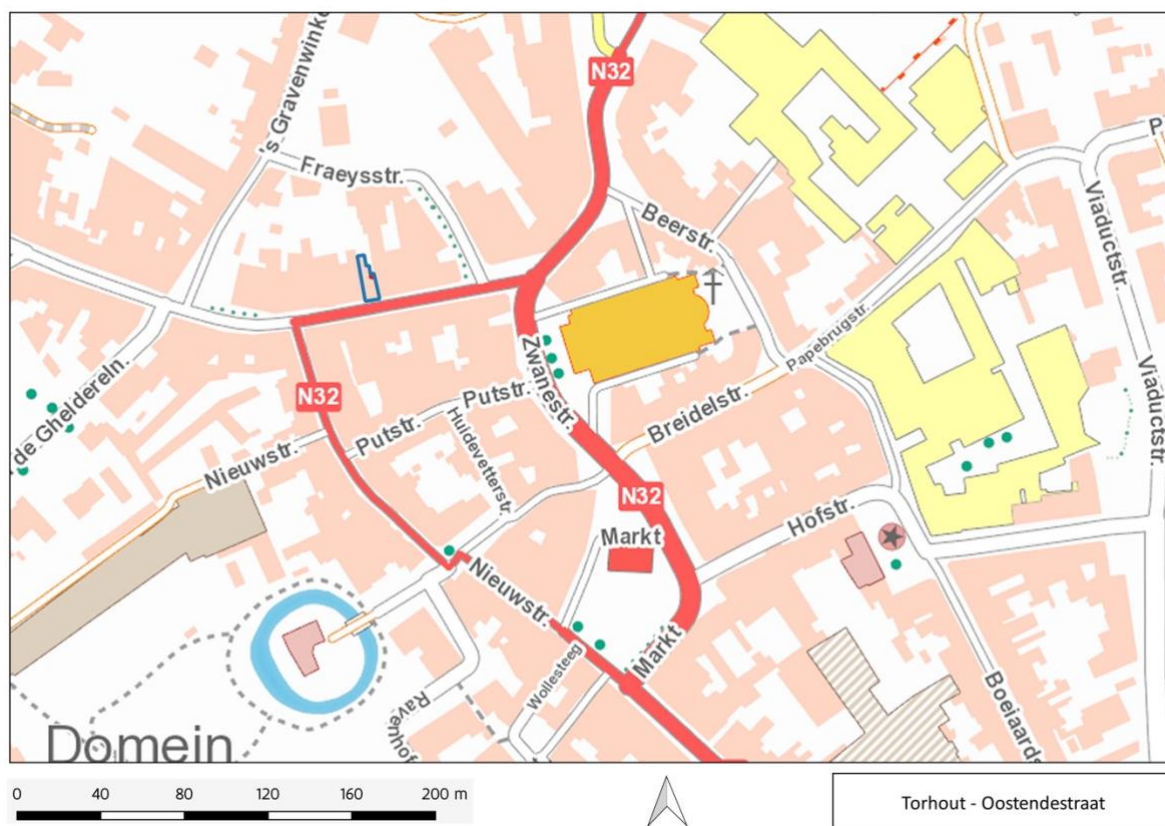
Uiteindelijk bleek de waterput niet meteen verder bedreigd – het ging om braakliggend terrein en bouwplannen waren er voorlopig niet, werd ons gezegd¹ – waardoor het voldoende werd geacht het onderzoek te beperken tot de lokalisatie en de registratie van de waterput. Net naast de waterput werd daarbij nog een restant van een bakstenen vloerniveau aangetroffen. Het terreinonderzoek kon tot een minimum beperkt worden. Niettemin levert het een belangrijk inzicht op wat betreft de baksteenchronologie in Torhout.

Aangezien het om een zeer beperkte toevalsvondst gaat, en het hier vooral van belang is dat de aanwezigheid van deze waterput gedocumenteerd werd, wordt de uitwerking van dit onderzoek en de verdere interpretatie binnen de ruimere historische context bondig gehouden.

Figuur 1: Ligging van de toevalsvondst binnen de vastgestelde historische stadskern van Torhout, aangeduid op GRB (© AGIV).

¹ Ondertussen is het perceel al enkele jaren bebouwd met een rijwoning (handelspand met appartementen erboven). Er werd bij de bouw geen toevalsvondst gemeld.

Figuur 2: Lokalisatie van het perceel met aanduiding van de waterput, op GRB (© AGIV).

Figuur 3: Het perceel met de plaats van de waterput en het vloerrestantje ten zuidoosten van de waterput, op GRB (© AGIV).

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT, DE WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK, DE ONDERZOEKSVRAGEN EN HET VERDER ONDERZOEK

De onderzoeksoopdracht van een toevalsvondst omvat het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Aangezien bij de terreinevaluatie in kwestie (waarbij meteen zou overgegaan worden tot de terreinregistratie en daarvoor al een toelating was aangevraagd) uiteindelijk duidelijk werd dat de waterput toch niet (meteen) bedreigd was, was enkel een opmeting en grondige documentatie te verantwoorden. Het terreinonderzoek werd beperkt gehouden tot het opschonen van de waterput en het stukje vloerniveau, en de inmeting en documentatie van de structuren. Deze structuren werden ingetekend op schaal 1:20, op analoog plan. De locatie werd ingemeten via topografische vaste punten en later op digitaal plan overgezet.

Behalve de door de melder gerecupereerde aardewerkscherven werden er geen verdere vondsten aangetroffen. Conservatie is dan ook niet van toepassing. Verder was staalname niet aan de orde. Inzake wetenschappelijke advisering was de betrokkenheid van derden niet van toepassing.

Het verdere onderzoek beperkt zich tot de beschrijving van de structuur en een documentatie van de aangetroffen aardewerkscherven. De belangrijkste onderzoeksvraag is immers de datering van de aangetroffen structuren. Zijn de aardewerkscherven die door de melder uit de waterput konden worden verzameld, representatief voor de ouderdom van de structuur? Kan de opbouw van de waterput iets leren over de ouderdom? En wat betekent dit binnen de ruimere historische context?

Figuur 4: Het perceel vanaf het voetpad aan de straatkant, richting noorden, met de waterput langs de oostkant van het perceel.

4 DE CONTEXT

4.1 LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT

Torhout bevindt zich fysisch-geografisch in Zandig Vlaanderen, meer bepaald in het Westelijk Houtland. De historische stadskern ligt op een hoogte van 18 m boven de zeespiegel. De historische kern staat volledig gekarteerd als bebouwd gebied, maar de regio wordt gekenmerkt door vooral natte, soms droge, lemige zandbodems, met plaatselijk zandleembodems en zones met droge zandbodem.²

4.2 HISTORISCHE CONTEXT

Gezien de aard van de toevalsvondst is het weinig relevant om hier uit te wijden over de ruimere archeologische context. In de dichte omgeving is geen archeologisch onderzoek gekend. Ook de historische context kan hier heel beperkt worden gehouden.

Torhout verkreeg in het derde kwart van de 12de eeuw stadsrechten, maar was daarvóór al een belangrijke plaats. Uit de 11de eeuw dateert de oudste vermelding van een jaarmarkt, die één van de belangrijkste in het Graafschap zou worden. In het derde kwart van de 13de eeuw verloor Torhout wel zijn belang. Over het uitzicht van de stad is er weinig geweten tot de 16de eeuw.³ Daar komt binnenkort deels verandering in door de uitwerking van het in 2021-2022 door RAAP uitgevoerde archeologisch onderzoek in het centrum van Torhout naar aanleiding van een grootschalige stadsvernieuwing.

Figuur 5: De waterput, na opschoning van de contouren. Foto naar het oosten.

² Zie Bodemverkenner © Databank Ondergrond Vlaanderen.

³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023.

5 BESCHRIJVING VAN DE SITE

5.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Na het wegnemen van de begroeiing rond de waterput bleek de top van de moederbodem al bereikt. De natuurlijke ondergrond bevindt zich hier dus op zeer geringe diepte. Het betreft een vrij natte, lemige bodem: zandleem tot lemig zand. Het maken van bodemkundige referentieprofielen was binnen de context van het terreinonderzoek niet mogelijk.

5.2 SPOREN EN STRUCTUREN

Op ca. 10,5 m van de gevellijn aan de straatkant (gemeten tot het middelpunt van de waterput), langs de oostkant van het perceel, was een ronde, gemetselde waterput aangetroffen (Fig. 5-6). De waterput had een buitendiameter van ca. 1,5 m en een binnendiameter van ca. 1,10 m: de putwand was immers één baksteenlengte dik. Enkel rode bakstenen waren gebruikt, gemetst met aardmortel. Er is een duidelijk metselverband: om de twee lagen zijn de bakstenen in hun lengte radiaal geplaatst en komen de stootvoegen overeen; in de lagen waarmee wordt afgewisseld, zit er verder geen patroon. De vastgestelde baksteenformaten waren 21,5 à 23 à 23,5 X 10 à 11 X 6 à 6,5 à 7 cm.

In de waterput kon een diepte van ca. 2,2 m worden vastgesteld. De bodem kon echter niet onderzocht worden door de aanwezigheid van een dik slibpakket. In het slib konden geen metaalvondsten worden gedetecteerd, maar er werden wel een aantal aardewerkscherven uit gerecupereerd door de vinder. Het regenweer had er op de dag van de terreinregistratie echter voor gezorgd dat de bodem goed gevuld was met water waardoor verder onderzoek niet mogelijk was. Verder viel er bij de binnenwand wel op dat er een zwarte aanslag op de bakstenen zat.

Aan de westkant van de waterput lijken verwijderde bakstenen aan te geven dat hier in latere tijden doelbewust een opening is gecreëerd, mogelijk voor de geleiding van de loden waterbuis die nog steeds in de waterput stak (Fig. 5). Deze wijst erop dat de waterput mogelijk tot in de vroegmoderne of moderne periode in gebruik bleef.

Figuur 6: Links: de waterput, vanuit het noordnoordwesten. In het zuidzuidoosten bevindt zich de restant van een bakstenen vloerniveau. Rechts: zicht binnenin de waterput, vanuit het noorden.

Naast de waterput bevond een 7-tal bakstenen zich op een horizontaal niveau: wellicht de laatste restant van een vloerniveau (Fig. 6). Ook hier gaat het om rode bakstenen, met formaat 21 à 21,5 X 10,5 X 6 cm. Een direct stratigrafisch verband tussen het vloerniveau en de waterput was er niet. Het vloertje bevond zich wel direct op de natuurlijke bodem en geeft dus het oudste loopniveau aan, dat

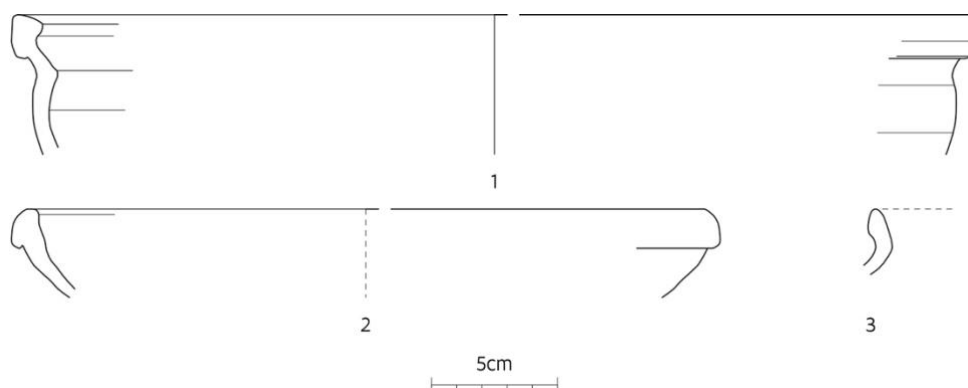
amper lager lag dan het huidige straatniveau. Andere structuren werden op het braakliggend terrein dat vol onkruid stond, niet meteen opgemerkt.

5.3 VONDSTEN

Uit het slib van de waterput konden verschillende aardewerkscherven worden gerecupereerd (Fig. 7):

- gedraaid fijn grijs:
 - o 1 bandvormig randje (TO_OO_18_003)
 - o 1 afgeplatte bandvormige komrand met dekselgeul (TO_OO_18_001)
 - o 1 bandvormig, licht ondersneden komrand (TO_OO_18_002)
 - o 4 wandscherfjes
- gedraaid rood:
 - o 1 fragment van ingeknepen (kan/kruik)bodem
 - o 2 wandscherfjes.

Het aardewerkensemble wijst duidelijk naar de 14de eeuw.⁴

Figuur 7: De drie diagnostische, grijze randscherven, gevonden in het slib van de waterput.

5.4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Voor Torhout zijn er nog geen gegevens gekend wat betreft de datering van specifieke baksteenformaten. Afgaande op wat er gekend is voor Brugge en nabije omgeving wijzen de vastgestelde baksteenfragmenten naar de periode vanaf ca. 1350. Het zijn baksteenformaten die vanaf ca. 1350 echter nog lange tijd in gebruik blijven, in stad Brugge zeker nog tot in de 16de eeuw en mogelijk ook nog later. De dikte van 6-7 cm wijkt echter af van de Brugse baksteenchronologie. Daar zijn bakstenen van ca. 21-22 cm lengte slechts 4,5 à 5 cm dik. De vastgestelde baksteenformaten aan de Oostendestraat lijken er dus wel op te wijzen dat we te doen hebben met een andere, misschien wel meer lokale, productie.⁵

De datering op basis van de baksteenformaten komt in zijn vroegste chronologisch segment dus overeen met de aangetroffen aardewerkscherven die zeer duidelijk naar de 14de eeuw wijzen. Het aardewerk levert hier dan ook het bewijs dat deze baksteenformaten wel degelijk in de tweede helft van de 14de eeuw kunnen thuishoren, én doen bovendien concluderen dat het hier een laatmiddeleeuwse, meer bepaald 14de-eeuwse waterput betreft.

⁴ Determinatie door Marc Dewilde, voormalig onderzoeker archeologie agentschap Onroerend Erfgoed.

⁵ Determinatie en persoonlijke communicatie door Vincent Debonne, onderzoeker bouwkundig erfgoed agentschap Onroerend Erfgoed. Cf. ook Debonne 2015.

Het bakstenen vloerniveau dat net naast de waterput – maar zonder direct onderling verband – werd aangetroffen, moet eveneens uit die tijd of later dateren gezien de overeenkomende baksteenformaten. De positie meteen op de natuurlijke ondergrond geeft aan dat er op deze plaats geen complexe stratigrafie aanwezig is en dus geen oudere occupatie, misschien omdat de waterput zich bevond op het achtererf.

6 SYNTHESE/SAMENVATTING

Via de Geschied- en Heemkundige kring Houtland en Torhout werd de vondst van een ronde, gemetselde waterput langs de Oostendestraat in Torhout gemeld. De waterput, opgebouwd met rode bakstenen en met een buitendiameter van ca. 1,5 m, werd aangetroffen op het toenmalig braakliggend perceel Oostendestraat 15 in het centrum van de stad. Via de toevalsvondstprocedure werd de waterput op 13 augustus 2018 gedocumenteerd door het agentschap Onroerend Erfgoed. Aangezien de waterput niet meteen bedreigd was, werd het voldoende geacht het onderzoek te beperken tot de lokalisatie en de registratie van de waterput. Net naast de waterput werd nog een bakstenen vloerniveau aangetroffen, waarvan echter niet kon worden bewezen of het tot dezelfde periode behoort.

De toevalsvondst levert vooral een belangrijk inzicht op wat betreft de baksteenchronologie en het baksteengebruik in Torhout. Over de datering van baksteenformaten in Torhout is immers nog geen gedegen onderzoek uitgevoerd. De rode bakstenen die gebruikt waren om de waterput op te bouwen, hebben formaten van 21,5 à 23 à 23,5 X 10 à 11 X 6 à 6,5 à 7 cm. Naar analogie met wat gekend is uit Brugge en nabije omgeving wijzen deze baksteenformaten voor Torhout vermoedelijk eveneens naar de periode vanaf *ca.* 1350 tot minstens de 16de eeuw. Dit lijkt te worden bevestigd door de aardewerkscherven die uit het slib op de bodem van de waterput konden worden verzameld. Het aardewerk, waaronder drie diagnostische grijze randen, wijst naar de 14de eeuw. Dit komt overeen met het vroegste chronologisch segment van de datering op basis van de baksteenformaten. Het aardewerk geeft dus aan dat deze baksteenformaten voor Torhout inderdaad ook vanaf (minstens) het midden van de 14de eeuw in Torhout gedateerd kunnen worden. Bovendien geeft het aardewerk, in combinatie met de baksteenformaten, aan dat de aanleg van de waterput in de 14de eeuw kan geplaatst worden. De baksteendikte van 6-7 cm wijkt wel af van de Brugse baksteenchronologie. Mogelijk wijst dit op een andere productie voor Torhout, misschien wel lokaal.

In een historische stadskern als Torhout is elke vondst, elke structuur een belangrijk stukje van de puzzel van het verleden. De archeologische kennis van Torhout is bovendien nog zeer beperkt. Deze 14de-eeuwse waterput kan in de toekomst mogelijk gekoppeld worden aan andere structuren in de buurt. Maar het blijkt vooral een schakeltje om de baksteenchronologie van Torhout op te bouwen.

7 BIBLIOGRAFIE

DEBONNE V. 2015: *Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400*, ongepubliceerde doctoraatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Historische Stads­kern van Torhout* [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140014> (geraadpleegd op 29 maart 2023).

8 BIJLAGEN

8.1 LIJST VAN PLANNEN

1 analoog opmetingsplan op mm-papier

8.2 LIJST VAN FOTO'S

2018E239_DSC_2101.JPG

2018F239_DSC_2105.JPG

2018E239_DSC_2104.JPG

2018F239_DSC_2103.JPG

2018E239_DSC_2102.JPG

2018E239_DSC_2100.JPG

2018E239_DSC_2099.JPG

2018E239_DSC_2098.JPG

2018E239_DSC_2097.JPG

2018E239_DSC_2096.JPG

2018E239_DSC_2095.JPG

2018E239_DSC_2094.JPG

2018E239_D5C_2093.JPG

2018E239_D5C_2092.JPG

